

Олена Чорнобай

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та філософії права,
labau@i.ua

Ігор Коваль

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри теорії та філософії права,
kovalmr@ukr.net

ЗМІНА ПАРАДИГМИ ФІЛОСОФУВАННЯ ЯК ОСНОВА ДЕТЕРМІНАЦІЇ В ТЕОРІЇ ДОКАЗОВОСТІ

© Чорнобай О., Коваль І., 2018

Статтю присвячено дослідженню історії становлення теорії аргументації в контексті зрушень у філософському знанні у другій половині ХХ ст. Проаналізовано основні напрямки теорії, що справили найбільший вплив на становлення теорії аргументації, зокрема неориторика Х. Перельмана та С. Тулміна, прагма-діалектика Еемерена та Гроотендорста. Охарактеризовано основні проблеми, які ставить перед собою теорія аргументації: взаємодія оратора та аудиторії під час побудови аргументації, взаємовідношення доказу й аргументу.

Ключові слова: аргументація; доказ; переконання; риторика «нова риторика»; формальна логіка; оратор; аудиторія.

Елена Чорнобай, Игорь Коваль

СМЕНА ПАРАДИГМЫ ФИЛОСОФСТВОВАНИЯ КАК ОСНОВА ДЕТЕРМИНАЦИИ В ТЕОРИИ ДОКАЗАТЕЛЬСТВА

Статья посвящена исследованию истории становления теории аргументации в контексте сдвигов в философском знании во второй половине ХХ в. Анализируются основные направления теории, оказавших наибольшее влияние на становление теории аргументации, в частности неориторика Х. Перельмана и С. Тулмина, прагма-диалектика Еемерена и Гроотендорста. Характеризуются основные проблемы, которые ставит перед собой теория аргументации: взаимодействие оратора и аудитории во время построения аргументации, взаимоотношения доказательства и аргумента.

Ключевые слова: аргументация; доказательство; убеждения; риторика «новая риторика»; формальная логика; оратор; аудиторія.

Olena Chornobai
Institute of Law and Psychology of Lviv Polytechnic National
University, Cand. of Legal Sciences,
Assoc. Prof. of the
Department of Theory and Philosophy of Law
Igor Koval
Institute of Law and Psychology of Lviv Polytechnic National
University, Cand. of Legal Sciences
Assistant of the Department of
Theory and Philosophy of Law,
kovalmr@ukr.net

CHANGE OF THE PARADIGM OF PHILOSOPHY AS A BASIS OF DETERMINATION IN THEORY OF EVIDENCE

The article is devoted to the study of the history of the formation of the theory of reasoning in the context of the changes in philosophical knowledge in the second half of the twentieth century. The main directions of the theory that have had the greatest influence on the formation of the theory of argumentation, in particular, the neorortex of H. Perelman and S. Tulmin, the pragma-dialectics of Ehmeren and Grootendorst, are analyzed. Characterized by the main problems posed by the theory of reasoning: the interaction of the speaker and the audience during the construction of arguments, the relationship between evidence and argument.

Key words: argumentation; evidence; belief; rhetoric "new rhetoric"; formal logic; speaker; audience.

Постановка проблеми. Кожен період у розвитку цивілізації відзначається своєрідним способом мислення та системою цінностей, які визначають ставлення до навколишньої дійсності, тип культури та наукової картини світу. Американський філософ історії Томас Кун називав це парадигмою, маючи на увазі «визнані всіма наукові досягнення, які протягом певного часу дають модель постановки проблем і їхніх рішень науковому співтовариству». Парадигма за Куном – це не просто панівна теорія, а цілий світогляд, в якому існує і сама теорія, і висновки, зроблені завдяки їй. Зміна парадигм відбувається в періоди зміни панівних у науці системи цінностей, способів розв'язання завдань, спостережень, методологічних прийомів та пов'язана з накопиченням аномалій – не зрозумілих фактів. Це призводить до появи альтернативних теорій, протилежних шкіл та напрямків, які поступово формують нову парадигму. Цей процес Кун називав «науковою революцією» або «зміною парадигм» [9, с. 208].

Попри критику (особливо з боку іншого відомого філософа Карла Поппера), теорія Куна залишається однією з найактуальніших, не залежно від того, яким бачиться процес зміни парадигм: революційним чи еволюційним (С. Тулмін). Власне, зміна парадигми у філософії в середині ХХ ст. дала життя теорії аргументації, значний вплив на становлення якої здійснили аналітична філософія, логіка, методологія та філософія науки, філософія мови, герменевтика тощо.

Аналіз дослідження проблеми. Сьогодні теорія аргументації стає все більш затребуваною серед дослідників. Зокрема, теоретичний аспект становлення теорії аргументації досліджує О. М. Юркевич. Логічні засади аргументації у філософському знанні детально проаналізував Л. Г. Комаха. Історія становлення теорії аргументації висвітлена у статтях І. Горохової. Юридичному аспекту аргументації присвячені праці О. Щербини, В. Кондратюка.

Мета статті – розширити розуміння історії становлення теорії аргументації в контексті зрушень у філософському знанні у другій половині ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. До 50-х років ХХ ст. аргументація розвивалась здебільшого в межах формальної логіки, яка досягла значних зрушень (побудова формально-логічних обчислень, спроба вирішити логічними методами парадокси теорії множин, програма редукції математики до логічного аналізу і її «фіаско» в образі обмежувальних теорем Геделя і Тарського). Як зазначають О. Легчилін та С. Воробйова, «синтактика і семантика логічного семіозису знайшли своє відображення в навчальних процесах. Але з початку 1950-х рр. був змістовно тематизований третій аспект логічного семіозису – прагматика. Логічні схеми були доповнені риторичними фігурами і набули модусу комунікативної реальності» [7, с. 3].

Одними з перших із критикою абсолютизму формальної логіки виступили Хаїм Перельман та Люсі Ольбрехтс-Титекау праці «Нова риторика. Трактат про аргументацію» 1958 р. Бельгійські дослідники намагались відродити започатковану ще Аристотелем науку та, разом з тим, продемонструвати її актуальність та вплив на сучасну їм науку та світогляд. Х. Перельман висунув ідею формування нової дисципліни – теорії аргументації (або нової риторики), об'єктом якої дослідники називали «вивчення дискурсивних засобів, які дозволяють викликати чи посилювати співчуття до положень, висунутих на схвалення» [3, с. 84].

Початковий задум полягав у розробленні логічного апарату аргументації на основі узагальнення реальних прийомів філософського, юридичного та історичного викладу. Появу сучасної логіки дослідники пов'язують із початком застосування математичних методів для вивчення процесів доведень: «... саме з аналізу міркування в формальних, математичних науках виникає сучасна концепція логіки; це передбачає, що аргументація, яка не застосовується в математичних науках, тим більше не виникне у формальній логіці» [8, с. 45]. Детальний аналіз процесів аргументації в гуманітарній сфері, здійснений на основі праць з психології, соціології, логіки, теорії пропаганди, привели вчених до висновку, що для з'ясування природи та складу аргументації недостатньо застосувати формальні логічні процедури та психологічні чи соціологічні положення. Х. Перельман та Л. Ольбрехтс-Титекау звернули увагу на ті сфери гуманітарного знання, які зазвичай ігнорувались сучасною їм формальною логікою – риторикою та філософією.

Риторика також має справу з аргументацією, проте її метою є не пошук істини, а думки, які приймаються чи спростовуються на основі ціннісних суджень, дає можливість досліджувати проблеми аргументації без протиставлення риторики філософії та підпорядкування її формальній логіці. Х. Перельман виділяв три види ораторського жанру: дорадчий, судовий та показовий. Показову промову вчений вважав центральною в системі аргументації, оскільки вона «встановлює згоду, на основі якої стають можливими і судова та дорадча промови, тим самим виробляє ціннісні судження, вибудовує їх ієрархії, служить не для розваги і розради публіки, а виховує аудиторію, і безсумнівно більше, ніж інші жанри, пов'язана зі взаємодією “людина – мовний вчинок”» [8 с. 46].

Показова аргументація – це розгортання та розвиток мовлення в неінституалізованому середовищі (аудиторії) у вигляді стратегії, яку обирає промовець для досягнення потрібного ефекту. Таким чином, у неориторичі аудиторія – це своєрідний теоретичний конструкт, результат прогнозу оратора: в залежності від того, на яких людських рисах зосереджуватиме увагу оратор, аудиторія розкриватиметься в тому чи іншому напрямку. Х. Перельман розглядав аргументацію як універсальну властивість розуму, а тому – звернену до універсальної аудиторії.

Аналізуючи політичну, філософську та наукову полеміку, Х. Перельман доходить висновку, що будь-яка дискусія включає мотиви соціального та особистого характеру, які змушують учасників приймати певну позицію. Ціль аргументації – згода промовця та аудиторії – яка досягається шляхом встановлення контакту між ними на засадах рівності та добровільності. Риторична аргументація заснована на згоді стосовно морального авторитету оратора і визначається складом конкретної аудиторії, до якої вона адресована. У концепції Х. Перельмана така конкретна «приватна» аудиторія, разом з універсальною становлять собою різні типи прогностичних моделей:

риторичну та логічну. «Якщо в логічній моделі аргументація ведеться в певній закритій системі категорій, то в риторичній моделі зберігаються можливості включення нових категорій, зміни правил міркування і позицій, та перегляді раніше прийнятих рішень. У риторичній аргументації виникає принципова багатозначність вираження, тому одна з головних проблем теорії аргументації – не просто визначити сенс виразів, але з кожним новим ходом мови співвіднести задум промовця і оцінку слухача» [8 с. 46].

Таким чином, на відміну від класичної моделі риторики, зверненої до етичного ідеалу, неориторика орієнтується на сучасну комунікативну особистість, відкриту для прийняття різносторонніх аргументів. Як зазначає М. Кашей, «у цьому сенс відповідальності та свободи в людських справах. Там, де немає ні можливості вибору, ні альтернативи, ми не здійснюємо нашу свободу. Саме дорадчість відрізняє людину від автомата. Це обговорення стосується всього, що, по суті, є творінням людини, – цінностей і норм, які вона створила і які дозволяє висунути дискусія. Вивчення прийомів такої дискусії може розвинути в людині свідомість інтелектуальної техніки, якою користуються всі, хто виробляє її культуру» [8, с. 46].

З критикою абсолютизму формальної логіки виступив також британський філософ Стівен Тулмін. Паралельно з «Новою риторикою» Х. Перельмана та Л. Ольбрехтс-Титеки виходить його праця «Застосування аргументів». Тулмін вказував на обмеженість абсолютизму у теоретичній або практичній аргументації, для якого моральні проблеми вирішуються через порівняння зі стандартним набором моральних принципів, не залежно від контексту. Така абсолютизація, на думку вченого, є результатом ідеалізації Платонівської формальної логіки, яка претендує на абсолютну істину, а розуміння моралі як набору стандартних приписів далеке від повсякденної практики людського спілкування.

Упевнившись у відсутності практичного значення абсолютизму, С. Тулмін будує власну класифікацію аргументації, основою якої є верифікація. Отже, аргументація, на думку вченого, являє собою радше процес верифікації вже наявних ідей, ніж висунення нових гіпотез та синтез.

С. Тулмін вводить поняття «аргументативного поля», яке складають «поле-залежні» аспекти аргументації, які варіюють залежно від поля, та «поле-інваріантні» – однакові для всіх полів. «Він запропонував своєрідну матрицю, яка містить шість взаємопов'язаних компонентів для аналізу аргументів, маючи на увазі, що ця схема аргументації буде використовуватися для аналізу раціональності аргументів у судовій залі» [5, с. 29]. До цієї матриці входять:

1. Претензія: те, що має бути встановлено. Скажімо, якщо якась людина намагається переконати, що вона є громадянином Великої Британії, претензія звучить як заява: «Я – британський громадянин (британська громадянка)» (1).

2. Дані: факти, до яких ми звертаємося як до підстави для претензії. Наприклад, людина може підтримати свою вимогу задокументованим у свідоцтві про народження фактом: «Я народився (народилася) на Бермудських островах» (2).

3. Ордер (загальновизнаний порядок слідування): заява про дозвіл руху від даних і претензій. Для того, щоб перейти від даних «Я народився на Бермудських островах» до претензії «Я – громадянин Великої Британії», особа зобов'язана вказати ордер для подолання розриву між 1 і 2 заявою «Людина, народжена на Бермудських островах, буде юридично громадянином Великої Британії».

4. Підтримка: повноваження про громадянство висловлюється в ордері; але повинна бути введена додаткова підтримка, якщо ордер сам по собі не є досить переконливим. Наприклад, якщо адресат не вважає ордер достатнім, доведеться вказати правове положення, як резервну заяву, щоб показати, що «усі люди, які народилися на Бермудських островах, юридично є громадяни Великої Британії».

5. Спростування: можуть бути обмеження для претензій. Прикладом може служити спростування: «Людина, яка народилася на Бермудських островах, буде юридично британським громадянином, якщо вона не зрадила Великобританію і не була проти неї шпигуном іншої країни».

6. Кваліфікат: слова або фрази, що виражають ступінь сили чи впевненості щодо цієї претензії. Це такі слова чи фрази, як «можливо», «ймовірно», «неможливо», «звичайно», або

«обов'язково». Претензія «Ябезумовно громадянин Великобританії» має більший ступінь сили, ніж претензія «Мабуть, я громадянин Великобританії» [5, с. 29–30].

Сучасні дослідники сходяться на тому, що дослідження Х. Перельмана та С. Тулміна стали початком формування неформальної логіки та теорії аргументації. Дискусія, яку вони породили, дала поштовх до пошуку та вирішення нових проблем у цій сфері.

Однією з найбільш досліджених у теорії аргументації є проблема значення аудиторії у побудові аргументації. Як зазначає А. П. Політнок, справжнім викликом теорії Перельмана стала праця Труді Гов'є «Філософія аргументації». Дослідниця розширює поняття аудиторії, включаючи в нього й одну особу, якій адресована аргументація, і навіть самого оратора, якщо метою аргументації є саме переконання. На противагу «універсальній аудиторії» Перельмана вона вводить поняття «не взаємодіючої аудиторії», переконання та прагнення якої не можуть бути відомими заздалегідь. Як приклад вона наводить засоби масової інформації, що практикують саме такий спосіб аргументації: «“Не взаємодіюча аудиторія” з'являється, коли людина, яка буде аргументацію для використання у ЗМІ, не має достатньо інформації про аудиторію та жодним чином з нею не взаємодіє, оскільки спілкування відбувається опосередковано. Гов'є переконана, що у такій ситуації не може допомогти навіть “універсальна аудиторія” Перельмана, оскільки для “не взаємодіючої аудиторії” навіть загальноприйняті схеми раціональності є невідомими» [2, с. 100].

У 70-х рр. ХХ ст. виник діалектичний підхід до аналізу аргументації, в якому її розглядають з позиції процедури обговорення: «Під час обговорення сторони відстоюють свої позиції, керуючись правилами раціональної дискусії. Раціональність дискусії залежить від того, чи дозволяє процедура обговорення формальним і матеріальним критеріям прийнятності» [6, с. 26]. Представниками такого підходу є голландські вчені Ф. ван Еемерен і Р. Гроотендорст. Головна їхня ідея, яка отримала назву «прагма-діалектика», полягає в розробленні чітких правил, дотримання яких дає у раціональній дискусії обґрунтовані висновки. «У цій ідеальній моделі критичної дискусії розрізняються чотири стадії обговорення, які його учасники повинні пройти, щоб вирішити свої розбіжності: етап протистояння, початковий етап, етап аргументації та заключний етап. На етапі протистояння співрозмовників встановлюється, що у них є розбіжності. На наступному етапі вони вирішують усунути цю різницю у думках. Співрозмовники мають визначити їх відповідні точки: вони узгоджують правила обговорення і встановлюють, які пропозиції вони можуть використовувати в своїй аргументації. На стадії аргументації пропонент захищає свою точку зору, висувуючи аргументи проти заперечень або сумнівів. На заключному етапі обговорення сторони мають оцінити, наскільки їх первісні розбіжності в думках були вирішені, і на чію користь. Модель також визначає характер розподілу мовних актів, які відіграють конструктивну роль на різних стадіях процесу врегулювання» [5, с. 30].

Вагомий внесок в розвиток теорії аргументації здійснили представники «Франкфуртської школи» філософії. Німецький філософ Юрген Габермас, досліджуючи раціональність дискурсу, зазначив, що «...теорію аргументації потрібно розвивати у формі “неформальної логіки”, оскільки до згоди у теоретичних або морально-практичних питаннях не можна примусити ані дедуктивними висновками, ані емпіричними очевидностями. Тією мірою, якою аргументи мають примусову силу на підставі відношень логічного слідування, вони не тягнуть за собою нічого субстанційно нового, а тією мірою, якою вони мають субстанційний зміст, вони ґрунтуються на досвідах та на потребах, які можуть бути по-різному інтерпретовані у світлі мінливих теорій за допомогою мінливих дескриптивних систем, і тому не виявляють якої-небудь граничної підстави. У теоретичному дискурсі прірва між одиничними спостереженнями та всезагальними гіпотезами долається завдяки дотриманню різноманітних канонів індукції. У практичному дискурсі потрібен відповідний об'єднавчий принцип». Філософ наголошує, що «всі дослідження у царині логіки моральної аргументації відразу приводять до необхідності введення певного морального принципу, що, як правило, в аргументації відіграватиме таку саму роль, що й індуктивний принцип у дискурсі дослідних наук» [6, с. 27].

Габермас розглядає аргументацію як діалог, під час якого пропонент намагається переконати опонента у прийнятності обґрунтованості презентації. Виходячи із перспективи комунікативної

раціональності, він розвиває теорію, в якій раціональна прийнятність обґрунтованості вимог залежить від того, у який спосіб соціальні суб'єкти координують свої дії з досягнення згоди щодо вимог з проблемного питання [6, с. 27–28].

На сьогодні теорія аргументації вже цілком претендує на статус самостійної наукової дисципліни. Як зазначають дослідники (Л. Г. Комаха), в сучасних підходах до вивчення логіки і методології наукового пізнання розмежовуються поняття «доказу» й «аргументації». Перше поняття є характерним для науки логіки, під яким розуміють метод встановлення істини, обґрунтування істинності судження. У вузькому розумінні термін «доказ» (а точніше формальний доказ) являє собою «ланки умовиводів, побудованих відповідно до суворих правил, які ведуть від істинних посилок до положень (тез), що доказуються (висновку), формулювання і зміст яких відомі раніше» [Комаха, с. 9]. У такому розумінні доказ використовують точними дедуктивними науками.

Натомість широке розуміння «доказу» використовується в теорії аргументації, де під цим поняттям розуміють «усе те, що переконує в істинності того чи іншого положення, у т.ч. системи міркувань з інтуїтивно значущим характером аргументів. На відміну від строгого доказу, досить часто аргументація є пошуком тези або остаточного формулювання того, що отримується в результаті дослідження. У такому теза не дана заздалегідь і являє собою кінцевий підсумок перегляду і відбору аргументів, відмову від сумнівних формулювань» [9, с. 9–10].

Схожу точку зору відстоює Д. Зайцев, аналізуючи процес міркування в логіці та теорії аргументації. На думку вченого, для логіки міркування є об'єктом вивчення, тоді як для аргументації – засобом зміни позиції опонента в полеміці. «Логіці притаманне формальне доведення, тобто йдеться про ланцюжок міркувань, побудованих відповідно до чітких правил, що ведуть від істинних засновків до висновку (доводжуваної тези), формулювання та зміст яких відомий заздалегідь. Змінити позицію суб'єкта за допомоги міркувань – таке завдання стоїть в аргументації. Природні міркування, за допомоги яких ведеться аргументація, мають модифікувальний характер» [7, с. 8].

Цікаву думку щодо аргументації наводить О. А. Івін: «Теорія аргументації не зводиться до логічної теорії доказу, яка спирається на поняття істини і для якої поняття аудиторії та переконання зовсім чужі. Також теорія аргументації не зводиться до методології науки або теорії пізнання. Аргументація – це певна людська діяльність, що протікає в конкретному соціальному контексті і має своєю кінцевою метою не знання саме по собі, а переконання у визнанні тих чи інших положень» [1, с. 4–5].

Висновки. Зміна філософської парадигми наприкінці 50-х років ХХ ст. спричинила до перегляду основних положень формальної логіки, що стосувались процесу аргументації. Абсолютизація цього підходу спричинила критику в середовищі філософів та логіків, які вказували на непридатність такого підходу для вирішення буденних проблем та застосування в гуманітарних науках. Залучення риторики, філософії, політичної та юридичної теорії відкрило дослідникам нові можливості для вирішення накопичених проблем. Результатом стала поява теорії аргументації, піонерами якої вважають Х. Перельмана, Л. Ольбрехтс-Титеку та С. Тулміна, які звернули увагу на значення аудиторії при підготовці аргументації. Їх праці послужили поштовхом для подальших досліджень, виокремлення в теорії аргументації нових напрямків, зокрема, юридичної аргументації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Івін А. А. Основы теории аргументации. М.: Владос, 1997. 352 с.
2. Політюк А. П. «Нова риторика» та неформальна логіка. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*. 2012. Т. 20. № 22(4). С. 97–102.
3. Perelman Ch., Olbrechts-Tyteca L. *Logique rhetorique. Rhetorique et philosophic. Paris*, 1952. Р. 8–9.
4. Юркевич М. О., В. Д. Титов, С. В. Куцепал та ін. *Юридична аргументація. Логічні дослідження: монографія; за заг. ред. О. М. Юркевич*. 2-ге вид., переробл. та допов. Х.: Право, 2015. 336 с.
5. Горохова І. *Історія осмислення проблематики аргументації. Гілея: науковий вісник*. 2015. № 95. С. 273–278.
6. Зайцев Д. В. *Философская логика и аргументация. Полигнозис*. 2009. № 1 (34). С. 3–11.
7. Легчилин А. А.,

Воробьева С. В. Теория аргументации Х. Перельмана как инновационный базис учебных курсов. *Коммуникация в социально-гуманитарном знании, экономике, образовании*: Материалы II Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 13–14 нояб. 2008 г. Мн., 2008. С. 21–23. 8. Кашей Н. А. Современная риторика как методология убеждения. *Вестник Новгородского государственного университета*. 2012. № 67. С. 45–48. 9. Комаха Л. Г. Логічні засади аргументації у філософському знанні монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 360 с.

REFERENCES

1. Ivin A. A *Osnovy teorii argumentacii* [The basis of the theory of argumentation]. M.: Vldos, 1997. 352 p. 2. Politjuk A. P. «Novarytoryka» ta neformal'na logika ["New rhetoric" and informal logic]. *Visnyk Dnipropetrovs'kogo universytetu*. Serija: Filosofija. Sociologija. Politologija. 2012. T. 20. No. 22(4). pp. 97–102. 3. Perelman Ch., Olbrechts-Tyteca L. *Logique rhetorique* [Rhetorical logic]. *Rhetorique et philosophic*. Paris, 1952. pp. 8–9. 4. Jurkevych M. O., V. D. Tytov, S. V. Kucepaltain. *Jurydychna argumentacija. Logichni doslidzhennja* [Legal argumentation. Logical research]: monografija; zazag. red. O. M. Jurkevych. 2-ge vyd., pererobl. tadopov. Harkiv: Pravo, 2015. 336 p. 5. Gorohova I. *Istorija osmyslennja problematyky argumentacii* [History of comprehension of the problems of argumentation]. *Gileja: naukovyj visnyk*. 2015. No. 95. pp. 273–278. 6. Zajcev D. V. *Filosofskaja logika i argumentacija* [Philosophical Logic and Argumentation]. *Polignozis*. 2009. No. 1 (34). pp. 3–11. 7. Legchilin A. A., Vorob'eva S. V. *Teorija argumentacii H. Perel'mana kak innovacionnyj bazis uczebnyh kursov* [H. Perelman's theory of reason in gasan innovative basis of training courses]. *Kommunikacija v social'no-gumanitarnom znanii, jekonomike, obrazovanii*: Materialy II Mezhdunar. nauch.-prakt. konf., Minsk, 13–14 nojab. 2008 g. Mн., 2008. pp. 21–23. 8. Kashhej N. A. *Sovremennaja ritorika kak metodologija ubezhdennja* [Modern rhetoricas a methodology of persuasion]. *Vestnik Novgorodskogo gosudarstvennogo universiteta*. 2012. No. 67. pp. 45–48. 9. Komaha L. G. *Logichni zasady argumentacii u filosofskomu znanni monografija* [Logical principles of argumentation in philosophical knowledge monograph]. Kyi'v: Centr uchbovoi' literatury, 2015. 360 p.

Дата надходження: 21.06.2018 р.